

ย่านลิเภา

องค์ความรู้ เรื่อง ย่านลิเภา โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช



เครื่องจักสานย่านลิเภาคืออะไร

เครื่องจักสานย่านลิเภา คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วย
เถาของต้นลิเภา เป็นงานหัตถกรรมประเภท
จักสาน ผลิตโดยนำวัสดุธรรมชาติจากพืชที่มี
ลักษณะเป็นเส้นมาขัดประสานกันให้เกิด
ลวดลายและเป็นรูปทรงตามต้องการ



ภาพจากเอกสารเผยแพร่เรื่อง "งานศิลปหัตถกรรมประเภท จักสานย่านลิเภา"
จัดทำโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

ต้นลิเกา



ลิเกาเป็นไม้เลื้อยตระกูลเฟิร์น มีชื่อวิทยาศาสตร์ คือ *Lygodium flexuosum* (L.) Sw. มีชื่อท้องถิ่นมากมาย เช่น เฟิร์นตีนมังกร ตีนตะขาบ หญ้ายายเกา ลิเกาใหญ่ เป็นต้น ลักษณะพืชเป็นเถา ลำต้นกลม มีขนาดเท่าก้านไม้ขีดไฟหรือหลอด ความยาวประมาณ ๑-๒ เมตร บางต้นอาจยาวได้ถึง ๕ เมตร มีใบเล็กหึงหงอ มักพบตามชายป่าละเมาะและป่าดิบชื้นในพื้นที่เขตร้อนและกึ่งร้อนทั่วโลก ประเทศไทยพบมากทางภาคใต้ เช่น จังหวัดนครศรีธรรมราช สตูล สงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส ทางภาคใต้เรียกว่า ย่านลิเกา (ย่าน ในภาษาถิ่นใต้หมายถึง เถาไม้เลื้อย) ใบลิเกาสามารถนำมาประกอบอาหารหรือรับประทานร่วมกับน้ำพริกได้

ภาพจาก www.medthai.com

จากต้นลิเกาสู่ย่านลิเกา

ย่านลิเกามีความเหนียว แข็งแรงทนทาน ปลอดภัย กัดกิน จึงนิยมนำมาสานเป็นข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เขียนหมวก หมวก กระเป๋า ถาดปั่นชา เป็นต้น สันนิษฐานว่าเครื่องจักสานย่านลิเกาเริ่มทำกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของนครศรีธรรมราช และเป็นงานหัตถกรรมท้องถิ่นที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชนิยมนำไปถวายเจ้านายในกรุงเทพฯ จนกระทั่งเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุขุม) ผู้ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ส่งเสริมการทำเครื่องจักสานย่านลิเกา จนเป็นที่รู้จักและนิยมในหมู่เจ้านายฝ่ายในและขุนนางมากขึ้น



ภาพจากเอกสารเผยแพร่เรื่อง "งานศิลปหัตถกรรมประเภท จักสานย่านลิเกา"
จัดทำโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)



ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อนุรักษ์และพัฒนางานจักสานย่านลิเภาให้เป็นอาชีพเสริมแก่ราษฎรในภาคใต้ ทรงมีพระราชดำริให้มีการฝึกสอนการสานย่านลิเภาในโครงการศิลปาชีพ ทรงรับซื้อผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาให้มูลนิธิศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และนำออกจำหน่ายจนผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

ภาพจาก Facebook ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)



ขั้นตอนการทำเครื่องจักสานย่านลิเภา

๑. การปอก โดยนำย่านลิเภาที่ได้ขนาดมาปอกเอาส่วนเปลือก ทิ้งส่วนไส้ใน เปลือกที่ลอกแล้วนำไปแขวนให้แห้ง ก่อนจะนำไปฉีกเป็นเส้นตามขนาดที่ต้องการใช้งาน



๒. การชักเรียบ เป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึง ชักจรด คือ การเหลาเส้นจักตอกโดยนำเส้นย่านลิเภาไปชักจรดกับฝากระป๋องกลมหรือแป้นสังกะสีเพื่อให้ได้เส้นบางตามต้องการ การชักเรียบจะทำให้ตอกมีขนาดเท่ากันตลอดเส้น และผิวเรียบวัสดุเส้นสวยงาม



ภาพบน จากหนังสือ งานช่างพื้นถิ่น จัดพิมพ์โดย กรมศิลปากร
ภาพล่าง จากเอกสารเผยแพร่เรื่อง "งานศิลปหัตถกรรมประเภท จักสานย่านลิเภา"
จัดทำโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

๓. การชุบ คือ การนำย่านลิเภาที่ผ่านการซัก
เรียบร้อยแล้วมาชุบด้วยมิดให้ลิเภาเป็นมันและ
เหนียว



๔. การสาน มี ๒ แบบ แบบแรก คือ สานแบบ
ไม่ใช่ไม้เป็นโครง โดยขึ้นรูปไปตามทรงของ
ผลิตภัณฑ์นั้นด้วยการตอกลิเภาแล้วพันและ
ขัดไปรอบโครงหรือแกน เช่น การสานกำไล
เป็นต้น แบบที่สอง คือ สานแบบใช้ไม้เป็น
โครงเพื่อกำหนดรูปทรง เช่น การสาน
กระเป๋า การสานพัด เป็นต้น



ภาพจากเอกสารเผยแพร่เรื่อง "งานศิลปหัตถกรรมประเภท จักสานย่านลิเภา"
จัดทำโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

๕. การเก็บรายละเอียด เป็นการนำ
ผลิตภัณฑ์ที่สานเสร็จแล้วมาขัดผิวด้วย
กระดาษทรายและตัดแต่งส่วนที่ไม่เรียบร้อย
ออก แล้วลงน้ำมันเคลือบผิวหรือชักเงาให้
สวยงามคงทน สมัยโบราณนิยมทาน้ำมันยาง
ใสเพื่อป้องกันแมลง ปัจจุบันนิยมใช้แล็คเกอร์
และตกแต่งเพิ่มมูลค่า เช่น ใส่หูหิ้วกระเป๋า
ถมเงิน บุฟ้ากำมะหยี่ในกระเป๋า เป็นต้น



ภาพจากเอกสารเผยแพร่เรื่อง "งานศิลปหัตถกรรมประเภท จักสานย่านลิเภา"
จัดทำโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

ผู้สนใจสามารถเข้าชมศิลปวัตถุกลุ่มเครื่องจักสานย่านลิเภาได้ที่ห้องประณีตศิลป์
และห้องภูมิปัญญาท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช เปิดทำการ
ทุกวันพุธ - วันอาทิตย์ เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.



เครื่องจักสานย่านลิเภา จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ที่มาของเนื้อหา : <https://www.finearts.go.th/promotion/view/๒๓๔๒๔>

ผู้สร้างสื่อ : นายพุทธินันทะ ผลชัยอรุณ หัวหน้างานห้องสมุดโรงเรียนนพคุณประชาสรรค์